

2. Государственный архив Витебской области (ГАВО). Ф. 91. Оп. 1. Д. 64.
3. ГАВО. Ф. 91. Оп. 1. Д. 74. Л. 40.
4. ГАВО. Ф. 91. Оп. 1. Д. 75. Л. 3.
5. ГАВО. Ф. 91. Оп. 1. Д. 85. Л. 35об.
6. ГАВО. Ф. 221. Оп. 1. Д. 79. Л. 26.
7. ГАВО. Ф. 221. Оп. 1. Д. 156. Л. 1об, 3об.
8. ГАВО. Ф. 221. Оп. 1. Д. 119. Л. 64 и об.
9. ГАВО. Ф. 221. Оп. 2. Д. 67. Л. 2 и об.
10. ГАВО. Ф. 571. Оп. 1. Д. 78. Л. 14 и об.
11. ГАВО. Ф. 571. Оп. 1. Д. 464. Л. 15.
12. ГАВО. Ф. 734. Оп. 1. Д. 27. Л. 116.
13. ГАВО. Ф. 10051. Оп. 1. Д. 145. Л. 194.
14. Кичина Е.М. И.Е. Репин и Здравнёво. Вобретении и разлуке. 2-е изд., перераб. и доп. – Витебск, 1994. – 112 с.
15. Падліпскі А.М. Здраўнёва: тут жыў І.Я. Рэпін. – Мн., 1995. – 63 с.
16. Шышанаў В. Невядомае Здраўнёва // Віцебскі сшытак. – 2000. – №4. – С.90—115.

Пархімовіч М.М.

ВІЦЕБСКІ РАБОЧЫ ФАКУЛЬТЭТ: НА ПАЧАТКУ ШЛЯХУ

Рабочыя факультэты – агульнаадукацыйныя навучальныя ўстановы, якія існавалі ў БССР у 1920-х – пач. 1940-х гадоў. Іх галоўнай задачай была падрыхтоўка дарослых рабочых і сялян, што мелі пачатковую адукацыю, да паступлення ў ВНУ. У межах сучаснай Рэспублікі Беларусь першы рабфак быў створаны ў ліпені 1920 г. пры Горацкім сельскагаспадарчым інстытуце.

Мэтай нашай працы з’яўляецца даследаванне працэсу стварэння і першых крокаў Віцебскага рабочага факультэта. У беларускай гістарыяграфіі няма спецыяльных прац, прысвечаных абранай намі тэме, таму асноўнай крыніцазнаўчай базай работы сталі фонды Дзяржаўнага архіва Віцебскай вобласці. Разам з тым, мы выкарысталі працу І.М. Раманавай [6]. У гэтым даследаванні аўтар разгледзела працэс стварэння і дзейнасці рабфакаў на тэрыторыі Беларусі ў 20-х гг. XX ст. І.М. Раманова вызначыла ролю дзяржавы ў стварэнні рабочых факультэтаў, прааналізавала сацыяльны склад навучэнцаў, вучэбныя планы, адзначыла станоўчыя і адмоўныя бакі дзейнасці гэтых устаноў. У працы вельмі добра прасочана і эвалюцыя рабфакаў у 1920-я гады. Аднак дадзеныя здабыткі аўтарам дасягнуты за кошт аналізу дзейнасці дзяржаўных органаў, рабфака БДУ, Горацкага, Аршанскага. На жаль, Віцебскі рабфак даследчыца нават не згадвае. Пытанні стварэння і дзейнасці рабочых факультэтаў у БССР займаўся і М.Ф. Чудаеў [7, 8]. Аднак, у першай працы ён даследаваў выключна дзей-

насць рабфака БДУ, а другая – не зусім супадае з храналагічнымі межамі нашай работы.

Віцебскі дзённы рабочы факультэт быў адкрыты ў 1928 годзе згодна пастанове Народнага камісарыята асветы [1]. Яго галоўнай задачай стала падрыхтоўка рабочай і сялянскай моладзі да паступлення ў вышэйшыя навучальныя ўстановы. Сістэма адукацыі, якая існавала ў 1920-я гг. не мела пераемнасці паміж рознымі ступенямі. Таму, напрыклад, асоба, што скончыла сямігадовую школу, не мела магчымасці паступіць у ВНУ. Пасля сямігодкі можна было трапіць толькі ў тэхнікум. Для паступлення ў ВНУ патрабавалася дадаткова скончыць агульнаадукацыйныя курсы на базе 7-гадовай школы, альбо рабфак. Рабочы факультэт даваў адну з магчымасцей для пераросшага ўжо школу маладога рабочага і селяніна паступіць у вышэйшую навучальную установу.

Першы набор студэнтаў на Віцебскі рабочы факультэт быў праведзены ў верасні 1928 года. Кожны паступаючы на рабфак павінен быў прад’явіць камандзіровачнае пасведчанне. Яно выдавалася партыйнымі арганізацыямі, прафсаюзамі, камсамолам, прамысловымі прадпрыемствамі. Без такой камандзіроўкі паступіць на рабочы факультэт было немагчыма. Акрамя таго паступаючыя павінны былі мець запоўненую і завераную па месцы працы анкету. У ёй абавязкова адзначалася колькі гадоў дадзеная асоба займаецца фізічнай працай (працоўны стаж). Неабходна было паведаміць у анкеце і аб грамадскім стажы. Пад апошнім меўся на ўвазе ўдзел у працы саветаў і грамадскіх арганізацый. Калі ў паступаючага не было стажу фізічнай працы, то ён страчваў усе шанцы на паступленне. Праўда, калі абітурыент быў членам кампартыі ці кандыдатам, то партыйны стаж прыраўноўваўся да стажу фізічнай працы. Дакументаў аб адукацыі не патрабавалі. У анкеце трэба было толькі паведаміць аб яе ўзроўні на момант падачы дакументаў. Такім чынам, трапіць на рабфакі маглі толькі рабочыя, сяляне, кандыдаты і члены УКП(б). Гэта значыць, што рабочыя факультэты, выконвалі пэўны сацыяльна-палітычны заказ дзяржавы - фарміраваць высокакваліфікаваныя кадры амаль выключна за кошт рабоча-сялянскай часткі насельніцтва краіны.

Паступаючыя на Віцебскі рабфак павінны былі вытрымаць іспыты. Яны праводзіліся ў пісьмовай і вуснай формах па матэматыцы, беларускай і рускай мовах. Адзнакі вызначаліся словамі “здавальняюча” і “нездавальняюча” У шэрагу іспытаў важнае значэнне меў экзамэн па беларускай мове. Прыёмная камісія нікога не вызваліла ад гэтага экзамену. Спробы ж з боку абітурыентаў ухіліцца ад здачы беларускай мовы былі. Так, 6 паступаючых з Гомельскай акругі напісалі заяву ў камісію па прыёму з просьбай вызваліць іх ад іспытаў па беларускай мове. Тлумачылі гэта тым, што тэрыторыя, з якой яны пры-

ехалі, была ўключана ў склад БССР толькі ў 1926 годзе. У выніку – яны мовы не ведаюць. Камісія не задаволіла просьбу гэтых абітурыентаў і яны не прайшлі ўступных выпрабаванняў. У далейшым на рабфаку таксама будуць паважліва ставіцца да беларускай мовы. Згодна распараджэнню кіраўніцтва Віцебскага рабфака ўсе прадметы, за выключэннем ваеннай справы і рускай мовы, ў 1928/29 навучальным годзе выкладаліся на роднай мове. Нават на занятках па нямецкай мове тлумачэнні даваліся па беларуску. Кіраўніцтва патрабавала не толькі выкладання на беларускай мове, студэнты рабфака адказваць на занятках таксама павінны былі па-беларуску. Гэты факт сведчыць аб тым, што ў Віцебскім рабфаку ў 1928 годзе беларусізацыя мела месца.

Уступныя іспыты паказалі нізкі ўзровень паступаючых. З 246 падаўшых заявы камісія з цяжкасцю магла набраць 96 чалавек, якія былі вызначаны Народным камісарыятам асветы для навучання ў Віцебскім дзённым рабфаку. Затое быў выкананы сацыяльны заказ. Сярод 96 чалавек 64 паходзілі з рабочых, 23 з сялян, выхаванцаў дзіцячых дамоў было 8 і толькі адзін служачы [2]. Апошні стаў студэнтам толькі таму, што на момант паступлення быў кандыдатам у члены КП(б)Б.

Інфармацыі аб адкрыцці рабфака ў Віцебску не аказалася ў шэрагу рэгіёнаў Беларусі. Не былі дакладна вядомы тэрміны падачы дакументаў і прыёмных іспытаў. Вынікам гэтага промаху стала тое, што некаторыя з паступаючых з'явіліся ў Віцебску раней, чым пачалася ўступная кампанія. Адным з іх быў Алесь Шкілёвіч з Менскай акругі. Ён прыехаў у Віцебск у жніўні 1928 года, задоўга да ўступных экзаменаў. У сваёй заяве ён прасіў камісію рабфака залічыць яго без экзаменаў. Тлумачыў Шкілёвіч сваю просьбу вялікімі выдаткамі на праезд назад дадому і зноў на экзамены ў Віцебск. Аднак камісія адмовіла прасіцелю [3].

Загадчыкам Віцебскага рабочага факультэта быў прызначаны Павел Біндзюк, які працаваў да гэтага моманту выкладчыкам Менскага рабфака. У Менску ён выкладаў беларускую мову. Выконваючы абавязкі загадчыка ў Віцебску Біндзюк таксама меў за сабой вучэбныя гадзіны беларускай мовы. П. Біндзюк не меў вышэйшай адукацыі, а толькі сярэдняю спецыяльную. У 1921 годзе ён скончыў Віленскія беларускія настаўніцкія курсы. Сярод 10 выкладчыкаў, якія былі зацверджаны НКА для працы ў Віцебскім рабфаку, у 3-х была вышэйшая, у 3-х н/вышэйшая і ў 4-х сярэдняя спецыяльная. У іх ліку былі 2 выпускнікі Петраградскага ўніверсітэту. Быў сярод іх і выхаванец Віцебскага настаўніцкага інстытута, выкладчык матэматыкі Л.М. Каліцін. Па ўзроўню падрыхтоўкі выкладчыкі Віцебскага рабфаку не саступалі сваім калегам з аналагічных устаноў на Беларусі і былі ў стане забяспечыць добры ўзровень падрыхтоўкі студэнтаў. У першы

год працы на Віцебскім рабфаку стаўка выкладчыка была вызначана ў 12 гадзін на тыдзень. Па гэтай стаўцы ён атрымліваў 90 рублёў у месяц. Прыбіральшчыца на рабфаку зарабляла 30 рублёў у месяц. Выкладчыкі звычайна сумяшчалі працу на рабфаку з працай у іншых установах. На рабфаку прытрымліваліся строгай працоўнай дысцыпліны. Кожны выкладчык, пасля праведзеных заняткаў, у той жа дзень павінен быў зрабіць аб гэтым запіс у спецыяльнай кнізе. Загадчык рабфаку асабіста кантраляваў гэты працэс і папярэджваў выкладчыка аб тым, што пры адсутнасці запісаў заработная плата яму налічана не будзе. У першы год працы такіх выпадкаў на рабфаку не было.

Віцебскі дзённы рабочы факультэт, згодна пастанове НКА, меў статус самастойнай гаспадарчай адзінкі. У яго складзе былі два памяшканні, дзе размяшчаліся вучэбныя аўдыторыі і інтэрнат. Акрамя вучэбных класаў у складзе рабфаку былі вучэбныя лабараторыі, бібліятэка, сталовая для студэнтаў. Праца рабфака была арганізавана па триместрах. На рабочым факультэце ў першы год існавання выкладаліся: матэматыка, беларуская і руская мовы, біялогія, геаграфія, нямецкая мова, ваенная падрыхтоўка і палітграма. Выкарыстоўваўся класна-урочны метады выкладання. Ён прадугледжваў тлумачэнне, апытанне і 1 кантрольную работу ў тыдзень па 1-му з прадметаў выкладання. Кантрольныя па прадметах павінны былі чаргавацца. Кожны дзень студэнты рабфака працавалі па 6 гадзін (урокаў) у аўдыторыі. Кожная вучэбная гадзіна складалася з 40-ка астранамічных хвілін. Прадугледжвалася, што самі студэнты яшчэ тры гадзіны ў дзень будуць працаваць самастойна. Якраз у 1928 годзе на дзённым адзяленні рабфакаў быў уведзены 4-х гадовы тэрмін навучання [6, с. 116].

Па выніках кожнага триместра праводзілася нарада выкладчыкаў, на якой давалася характарыстыка кожнаму студэнту: вызначаліся яго здольнасці, узровень дасягнутай адукацыі, адносіны да працы, перспектывы на далейшае навучанне. Акрамя таго штомесяц выкладчыкі павінны былі прадстаўляць у навуковую частку звесткі аб паспяховасці студэнтаў, з мэтай вывучэння яго перспектывы на навучанне на 2-м курсе. На паседжанні па выніках першага триместра аказалася, што 38% студэнтаў не паспявалі па рускай мове, 32 – беларускай, 31 – нямецкай і па палітграмаце – 9%. Сярод прычын такога становішча былі слабая першапачатковая падрыхтоўка студэнтаў, няўменне рабфакаўцаў карыстацца кнігай, нежаданне працаваць дома, недахоп здольнасцяў у пэўных студэнтаў, аб'якавыя адносіны да вучобы. Каб выправіць сітуацыю на рабфаку стварылі рознаўзроўневыя вучэбныя студэнцкія групы, замацавалі за адстаючымі лепшых студэнтаў, больш дэталёва растлумачылі навучэнцам навывкі работы з кнігай [4].

Навучэнцы рабфакаў забяспечваліся інтэрнатам (праўда, не ўсе),

навучаліся за кошт дзяржавы, атрымлівалі стыпендыю. Па апошняму паказчыку студэнты рабочых факультэтаў значна пераўзыходзілі студэнтаў ВНУ. Так, у 1928/1929 навучальным годзе 99% усіх рабфакаўцаў мелі стыпендыю. Сярод студэнтаў ВНУ гэты паказчык не перавышаў 65 %.[6, с. 113] І. Раманава не ўпамінае аб гэтым, а навучэнцы ж рабфакаў мелі яшчэ скідкі ад 50 да 100% (у залежнасці ад адлегласці), на праезд дадому і назад. Праўда гэтыя скідкі можна было выкарыстаць толькі на час канікул. У канікулярны час студэнты маглі таксама з'ездзіць на экскурсію па зніжанаму на 25% кошту білета. Аднак рабіць гэта трэба было ў складзе груп. Практыкавалася, у працы рабочых факультэтаў і пасылка студэнтаў у дамы адпачынку, з поўным дзяржаўным забеспячэннем. Акрамя гэтага студэнт мог паехаць на курорт, атрымаўшы на рабфаку для гэтай паездкі пэўную суму грошай. Так, у маі 1929 года студэнты Віцебскага рабфаку Равякова, Осман былі накіраваны ў дом адпачынку. Студэнт Багдановіч атрымаў 60 рублёў, а Карбут 50 для паездкі на курорт [5]. Канешне, такія магчымасці мелі не ўсе. Справу вырашаў прэзідыум рабфака. Улічвалася паспяховасць і стан здароўя. Такім чынам, на канец 1920-х гадоў студэнты рабфакаў былі нядрэнна сацыяльна абаронены.

Адным з адмоўных момантаў у працы Віцебскага рабфака быў класавы падыход да фарміравання студэнцкага кантынгенту. Ён вытрымліваўся не толькі падчас набору студэнтаў, але і ў час навучання. Калі, напрыклад, высвятлялася, што бацькі студэнта-вяскоўца пераводзіліся ў катэгорыю заможных падаткаплацельшчыкаў, яго выключалі з ліку студэнтаў.

Такім быў пачатак Віцебскага рабочага факультэта. Ужо ў пачатку свайго існавання рабфак засведчыў сваю дзейнасць і пераўтварыўся ва ўстанову, якая магла вырашаць агульнаадукацыйныя і сацыяльна-палітычныя задачы. Менавіта гэтыя задачы і ставіла перад рабфакамі тагачаснае кіраўніцтва краіны.

1. Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці, ф.796, воп. 1, спр. 12, арк. 1.
2. Там жа, спр. 7, арк. 37.
3. Там жа, спр. 11, арк. 16.
4. Там жа, спр. 5, арк. 28, 46.
5. Там жа, спр. 5, арк. 7.
6. Раманава, І. Рабочыя факультэты ў БССР у 20-ыя гады / І. Раманава // Адукацыя і выхаванне. – 1998. – № 8. – С. 111 – 118.
7. Чудаеў, М. 3 гісторыі рабочага факультэта БДУ імя У.І. Леніна / М. Чудаеў // Веснік БДУ. Сер. 3. – 1976. – № 1. – С. 15 – 18.
8. Чудаеў, М. Рабочыя факультэты Беларусі ў гады рэканструкцыі народнай гаспадаркі і першых пяцігодак (1927 – 1938 гг.) / М. Чудаеў // Веснік БДУ. Сер. 3. – 1976. – № 2. – С. 25 – 29.